

## “Tiedettä, taidetta ja tarinoita - Piippumuistoja-hanke huipentuu”: Teollisuusperintöä ja raunioita työväenmuseo Werstaalla

Eerika Koskinen-Koivisto ja Oula Seitsonen

Koneen Säätiön rahoittamassa Oulun yliopiston monitieteisessä Piippumuistoja-hankkeessa (2021–2023) on tutkittu tehtaiden piippujen merkityksiä niin paikallisille asukkaille kuin muillekin vanhoilla teollisuuskohteilla vieraileville (Kuva 1) (<https://puruajaporua.wordpress.com/piippumuistoja/>). Hankkeen kaikille avoimessa päätösseminaarissa Tampereella, Työväenmuseo Werstaalla esiteltiin 1.12.2023 tutkimustuloksia ja niiden puitteissa toteutettuja taideteoksia. Taiteen kautta hankkeessa kerätty laaja haastattelu- ja muistitietoaineisto on saanut uuden äänen. Lisäksi vieraana oli kutsuttuja puhujia, jotka avasivat kiinnostavia näkökulmia piippuihin ja raunioitumiseen. Seminaari järjestettiin yhteistyössä Työväenmuseo Werstaan ja Tekniikan Historian Seuran kanssa.

Seminaarin aluksi ja lopuksi esiintyi Piippumuistoja-hankkeessa työskennellyt ja taiteilijanimellä iKoivisto keikkaileva Ilja Koivisto, joka soitti säveltämänsä piippuaiheiset kappaleet (Kuva 1). Seminaarin päättänyt kappale syntyi päivän aikana Tampereen piippuja käsitelleen esitelmän herättämän inspiraation tuloksena. Dosentti Tiina Äikäs avasi seminaarin tieteellisen osuuden kertoen piippujen tutkimisen lähtökohdista. Hankkeessa on tarkasteltu tehtai-



Kuva 1. Vas. Hankkeen johtaja Tiina Äikäs avasi seminaarin. Oik. Hankkeessa työskennellyt etnografi Ilja Koivisto alias iKoivisto esittää piippuaiheisia kappaleitaan (valokuvat Oula Seitsonen).

den piippuihin liittyviä muistoja ja merkityksiä, teollisuusalueiden uudelleenikäytön mahdollisuuksia ja haasteita, sekä ajatuksia siitä, pitäisikö kohteiden antaa elää omaa elämäänsä vai olisiko niitä syytä museoida tai kunnostaa. Tutkimukset ovat keskittyneet teollisuuskohteille erityisesti viidellä paikkakunnalla: Oulussa, Kajaanissa, Kuopiossa, Jyväskylän Säynätsalossa ja Päijät-Hämeen alueella Lahdessa ja Padasjoella. Myös muutamilla muilla paikkakunnilla on tehty haastatteluja ja kohdevierailuja. Hankkeen aikana on tuotettu tietoa piippukohteiden merkityksestä paikallisille asukkaille ja entisille työntekijöille. Lisäksi on keskusteltu kohteiden uusiokäytöstä ja hyödyntämisestä entisten ja nykyisten omistajien kanssa sekä kuuluttu myös esimerkiksi tehdaskohteista viehättyvien urbaanien löytöretkeilijöiden ja muiden epävirallisten käyttäjien ajatuksia paikoista. Teollista perintöä on lähestytty moniulotteisena perintönä, jolla on myös ristiriitaisia merkityksiä eri ihmisten silmissä (ambivalent heritage). Seminaarin esitelmät nostivat esiin monia piippuihin liittyviä merkityksiä käytännön kysymyksiä unohtamatta.

## Tietoa piippukohteista

Seminaarissa vierailleet hankkeen ulkopuoliset piippuasiantuntijat rakennustutkija Miia Hinnerichsen ja perinnerakennusmestari Anne Uosukainen Pirkanmaan maakuntamuseosta kertoivat tehtaanpiippujen suojelusta ja kunnostamisesta Tampereella (Kuva 2). Hinnerichsen kertoi Tampereen alueella olleen 55 piippukohdetta, joista 22 on edelleen olemassa olevaa ja 33 purettua. Tampereella käytiin 1970-luvulla merkittäviä piippukiistoja, joiden aikana kävi ilmi, kuinka tärkeitä ne ovat osana kaupunkimaisemaa. 2000-luvun alussa tehtiin laaja piippuselvytys, jossa saatiin tärkeää tietoa jäljellä olevista kohteista sekä niiden kunnosta ja merkityksestä. Korkein olemassa oleva Tampellan piippu on 99 metriä korkea ja sen seinämät yli metrin paksuisia. Uosukainen korostikin, että kyse on massiivisista kohteista, joiden kunnostus on paitsi teknisesti haastavaa myös kallista, sillä piipputiiliä ei ole saatavilla Suomessa kuin mittatilauksesta. Käyttämättä jääneet kylmät piiput ovat alttiita sään, kosteuden ja pakkasen rapauttaville vaikutuksille. Tämä piippujen rapistuminen ja putoilevat tiilenpalat toimivat kimmokkeena iKoiviston muutamassa tunnissa sanoittamalle ja säveltämälle sekä seminaarin päätteeksi esittämälle upouudelle kappaleelle.

Tampereen alueen jäljellä olevat piiput ja niiden edustama teollinen maisema ovat tunnettuja ympäri Suomen, mutta Piippumuistoja hankkeen verkkosivustolta Muistotkartalla.fi on mahdollista bongata myös harvinaisempien piippukohteiden sijainteja (<https://muistotkartalla.fi/>). Muistotkartalla-sivusto on interaktiivinen karttasovellus, joka perustuu kansalaisten osallistamiseen ja tiedon joukkoistamiseen ja yhdessä yleisön kanssa tuottamiseen (citizen science). Sivusto on kehitetty yhteistyössä Oulun yliopiston tietotekniikan opiskelijoiden kanssa. Yliopistonopettaja Teemu Tokola Oulun yliopistosta esitteli seminaarissa poikkitieteellistä sovelluskehitystä, joka on ollut jo usean vuoden ajan jatkunut mielekäs ohjelmistoprojekti. Oulun yliopisto on tarjonnut sivustolle palvelinresurssit ja ohjelmointikurssi jatkuvan kehittämisen ja ylläpitämisen mahdollisuuden.



Kuva 2. Vas. Pirkanmaan maakuntamuseon piippuasiantuntijat Anne Uosukainen ja Miia Hinrichsen sekä piipputiili. Oik. Taiteilijat Lotta Halinen ja Suvi Nurmi kertovat hankkeen taideosiosta (valokuvat Oula Seitsonen).

## Raunioita, romantiikkaa ja ihmisen ajan jälkiä

Tehdaskohteiden menneisyyden ja piippujen erilaisten tilanteiden lisäksi piippumuistoja hankkeessa on tarkasteltu teollisuusperintöä nykyhetken ja tulevaisuuden näkökulmista. Hankkeen ohjausryhmän jäsen Oulun yliopiston arkeologian professori Vesa-Pekka Herva puhui (teollisuus)raunioista ja niiden ”outoudesta” osana elettyä ympäristöä. Koska elinympäristö vaikuttaa aina ihmisiin ja erilaiset ympäristöt tuottavat erilaisen kokemuksen maailmassa olosta, on mielekästä pohtia, millä tavoilla (teollisuus)rauniot ja teollinen kulttuuriperintö vaikuttavat ympäristöönsä ja mitä ne tekevät. Herva kytki tähän kysymykseen outouden teoreettisen näkökulman. Koska jälkiteollisena aikana olemme etäänntyneet yhä kauemmaksi tehtaista ja teollisen työn arjesta, siitä on tullut meille vierasta ja outoa. Se voidaan nähdä myös eräänlaisesta hirviönäkökulmasta, joka tarjoaa yhden keinon yrittää ottaa haltuun vaikeasti hahmotettavaa ”ihmisen ajan”, antroposeenin, maailmaa. Nykyajan ilmiöt kuten talous, teknologia, ilmastonmuutos tai vaikkapa virtuaaliset maailmat ovat pohjimmiltaan abstrakteja, samaan aikaan läsnä kaikkialla eivätkä lopulta kuitenkaan missään. Hirviöt ja niiden edustama outous rikkovat tiedon ja maailmojen rajoja sekä toimivat arki-kokemuspiirin logiikan ja lineaarisen ajan tuolla puolen. Hervan mukaan muun muassa urbaani löytöretkeily, jossa tutustutaan erilaisiin raunioihin ja hirviömäisiin kohteisiin, on hyvä esimerkki toiminnasta, jonka kautta voidaan hahmottaa maailmaa eri näkökulmista

ja avoimesti tutustua outouteen. Siistin ja järjestäytyneen maailman sijaan monesti kaoottiset teollisuusrauniot voivat avata uusia, poikkeavia näkökulmia ja tuottaa kokemuksia, jotka saavat pohtimaan olemassaolon kysymyksiä liittyen esimerkiksi elämään ja kuolemaan sekä menneisyyteen ja nykyisyyteen.

Yksi esimerkki kiistanalaiseksi kulttuuriperinnöksi päättämisestä on Oulussa sijaitsevan Toppilan tehtaan entinen hakesiilo, jonka uutta elämää tarkastelee Oulun yliopiston arkeologian väitöskirjatutkijan Marjo Juola (Kuva 3). Alvar Aallon suunnittelemaa siiloa ei aikanaan purettu, kuten muut Toppilan sellutehtaan kohteet, mutta sille ei myöskään löydetty jatkokäyttöä, vaan siitä tuli hylätty, yksinäinen ja rapistuva kohde. Sinne kuitenkin muodostui muuta, monilajista elämää, sillä pulut valtasivat sen. Hylätyn tilan erityisyyttä ja akustiikkaa on käytetty kahdessa tanssia ja musiikkia yhdistävässä taideprojektissa, joita Juola käyttää tutkimuksessaan esimerkkinä hylätyn tilan moniulotteisuudesta. Tila ei kuitenkaan ole enää hylätty, vaan kohteen omistaja eli Oulun kaupunki myi siilon vuonna 2020 huutokaupassa pienellä hinnalla. Uusi omistaja espanjalainen Factum Foundation suunnittelee sinne AALTO-SIILLO-digitointikeskusta, jonka olisi tarkoitus valmistua Oulun kulttuuripääkaupunkivuodeksi 2026. Suunnitelmien toteutuminen on kuitenkin vielä auki, ja nähtäväksi jää, miten uusi omistaja onnistuu rahoituksen hankkimisessa.

## Tiede-taideyhteistyötä ja uusia yhteyksiä

Seminaarissa esiteltiin myös hankkeessa syntyneet taideteokset. Taiteilijat Suvi Nurmi ja Lotta Halinen kertoivat syyskuussa Kuopiossa kansainvälisen paikkasidonnaisen nykytaiteen Anti-festivaalin yhteydessä esitetyn ääni- ja tanssiteoksen ”Yks kaks kerrostalojen keskellä piippu” toteutuksesta (Kuva 2). Teoksessa pääsevät ääneen Kuopion Haapaniemen rullatehtaan alueen asukkaat. Tehdas tuhoutui aikanaan tulipalossa 1969, mutta sen piippu jäi alueelle pystyyn muistuttamaan sen historiasta. Nurmi haastatteli alueen asukkaita ja koosti haastatteluista aineiston, jonka Halinen käänsi koreografiselle kielelle eli keholliseksi liikkeeksi. Teos esitettiin piipun juurella amfiteatterimaisella orgaanisella esiintymislavalla, jossa tanssija saattoi hyödyntää piipun eri pintoja ja tasoja kolmiulotteisesti. Teoksen työstämisessä tehtiin yhteistyötä Savonia-ammattikorkeakoulun tanssilinjan kanssa. Taiteilijoiden alustuksen jälkeen seminaariyleisö pääsi kokemaan teoksen videomuodossa.

Toppilan siilon ympärille puolestaan rakentui Piippumuistoja hankkeessa kuoro- ja tanssiteos, joka syntyi Suvi Nurmen ja säveltäjä Anne Teikarin yhteistyöstä. Suvi Nurmi kertoi syntyprosessissa, jossa tekijät löysivät toisensa onnekkaiden sattumien kautta. Tuiran kamarikuoro esitti teoksen ”Elämä siilon ympärillä” Uuden musiikin lokakuu -tapahtumassa Oulussa 2023. Lisäksi Suvi esitteli Padasjoen Mainiemen sahan tiloissa toteutetun ääniteoksen, jonka haastatteluihin ja keskusteluihin perustuvan runollisen tekstin lausui Sandra Lamppu.

Kahvitaun aikana seminaarin yleisöllä oli mahdollisuus tutustua myös videotaltiointiin Suvi Nurmen animaatiosta ”Paikkoja ja reittejä”, jonka materiaalina oli Kajaanin Renforsin rannan työntekijöiden muistinvaraisia piirroksia, sekä Nurmen vetämässä sanataidetyöpajassa luoduista runoista koostuvaan ”Nykyään muistelen kaikkea”-teokseen, joka perustui Piippumuistoja-hankkeen Säynätsalossa tehdyistä haastatteluista poimittuihin katkelmiin.



Kuva 3. Vas. Hankkeessa väitöskirjaa tekevä Marjo Juola esitteli Alvar Aallon suunnittelemaa Top-pilan siiloa. Oik. Seminaarin päätösesitelmässä kirjailija Ville-Juhani Sutinen avasi omaa suhdettaan raunioihin ja raunioitumiseen (valokuvat Oula Seitsonen).

Seminaari huipentui kirjailija Ville-Juhani Sutisen puheenvuoroon ”Postindustriaaliset Pompeijit: miten lukea moderneja raunioita?” (Kuva 3). Sutinen on tarkastellut lukuisissa suosituissa matkakirjoissaan erilaisia raunioituvia kohteita ja harjoittanut urbaanista löytöretkeilyä ja valokuvausta. *Kiinalainen ruletti* (2014) on matkakirja Kiinasta valtaisten rakennusprojektien maana, jossa autioituneet aavekaupungit seisovat kaupunkien sisällä ja liepeillä. *Kuolleiden muistomerkkien vuosisata* (2016) esittää nykyihmisen ajatteluun liittyvän paradoksi: miksi emme osaa katsoa nykyläisyyden moderneja raunioita samoin kuin muinaisaikaisia kohteita? Teos nostaa esiin hylättyjen paikkojen estetiikkaa ja toisaalta pohtii estetisointia esittäen hylätyt paikat elävinä museoina. *Kapitalismin museo* (2019) puolestaan on kirja Yhdysvalloista ja sen historiasta, jossa raunioita yleisesti romantisoidaan. Sutinen on vierailut kokonaisissa museoiduissa kaupungeissa, jotka ovat kokeneet perustavanlaatuisen metamorfoosin nopean rakentamisensa ja vielä nopeamman hylkäämisensä kautta.

Sutinen kertoi päätyneensä tarkastelemaan moderneja raunioita historiallisina lähdeaineistoja kulkiessaan Pohjoisella-Venäjällä etsimässä jälkiä gulag-leireistä. Teoksessa *Luiden tie* (2018) hän kirjoittaa vankileirejä koskevista etsinnöistä ja matkoilla kuulluista tarinoista yhdessä Ville Roposen kanssa. Usein niistä ei ollut jäljellä paljoakaan, mutta paikoilla saattoi kuitenkin olla tahattomia muistomerkkejä kuten tietynlaisia kasveja alueilla, joilla niitä ei muuten kasvaisi. Näin luonto voi toimia muistomerkkin tavoin. *Arktis, likaista lunta* -teos (2021) kertoo Sutisen matkoista pohjoisilla alueilla ja ihmistoiminnan haavoittuvaan arktiseen maisemaan jättämistä laajamittaisista jäljistä.

Viimeisimmässä teoksessaan *Hajonneen maailman käyttöohje* (2023) Sutinen pohtii hylättyjen paikkojen eettisyyden ja romantisoinnin suhdetta ja näkee rauniot ihmisistä irrallisina paikkoina, jotka kertovat ennemminkin tulevasta kuin menneestä maailmasta. Hän näkee urbaanin löytöretkeilyn eräänlaisena valmistautumisena siihen, mikä meitä ihmiskuntana voi kohdata. Eettisyyden kysymykset liittyvät paikkojen häviämiseen ja rappioon mutta myös niiden säilyttämiseen ja todistusvoimaan. Näiden valossa Sutinen ei kannata menneisyyden jälkien hävittämistä vaan toivoo, että erilaisten kohteiden luokse pääsisi jatkossakin katsomaan, kokemaan ja aistimaan. Sen vuoksi tietoja kiinnostavista paikoista ja kohteista ei pidä pitää vain pienen harrastapiirin tiedossa, vaan vierailut ajatuksia herättävissä kohteissa tulisi mahdollistaa turvallisuuden rajoissa.

## Aineistot talteen

Piippumuistoja-hankkeen tuottamat aineistot tallennettiin loppuseminaarin yhteydessä Työväenmuseo Werstaan arkistoon, jossa ne ovat tulevaisuudessa tutkijoiden ja muiden teollisesta kulttuuriperinnöstä kiinnostuneiden tahojen hyödynnettävissä. Aineistoihin lukeutuu 68 haastattelua, haasteltavien lahjoittamia kirjallisia muisteluita sekä satoja valokuvia erilaisista piippukohteista.